

Határtalan „vörös övezet” Budapest körül? – Egy politikai-ideológiai mítosz

„Az ellenforradalom demagógiája könyvelte el *vörös övezet* címen a főváros körül elterülő városokat és községeket, amelyekből ugyancsak az ellenforradalmi reakció teremtette meg – átlátszó politikai célzattal – a *pestkörnyéki lajstromos választókerületet*. A kurzus részéről megbélyegzőnek szánt, de valójában megtisztelő »vörös« jelzőt azzal hívta ki ez a terület, hogy a rajta elterülő városok és községek lakói túlnyomórészt munkások, tisztviselők és egyéb kisegysztszenciák, akik nem dőltek be a kurzusnak és csak nagyon kis részben álltak be az ellenforradalom duhaj szekértolói közé. Az utóbbi évtizedben lefolyt országos, megyei és községi választásokon a kerület dolgozó népe igyekezett rászorgálni jó hírnévére, mert a tömeges szavazatirtások ellenére mégis derekasan kitett magáért és a két szociáldemokrata országgyűlési képviselőn kívül (öt közül) nagyszámú városi, községi és megyei képviselőt is választott meg szociáldemokrata program alapján. Kielégítőnek, persze, nem mondhatjuk az eredményt, *Pestkörnyék sokkal vörösebb is lehetne és kellene lennie*, de: nyiladoznak a szemek, olvadozik az értelemről a kurzusdemagógia jege. *Reméljük, nem sok idő múlva valóra válik az elnevezés: a fővárost körülfogó övezet biztos és szilárd talaja lesz a szocializmusnak, a szocialista mozgalmaknak.*” (Propper Sándor: A vörös övezet fekete nyomora. *Népszava*, 1931. december 25. 9.)

Budapest környéke mint „vörös övezet” – egy jól hangzó hívószó, amely elsősorban arra utal, hogy a főváros környékén sajátos munkástelepülések jöttek létre, így „természetesen” társadalmi és politikai értelemben baloldaliak voltak, vagy – megengedőbben – annak kellett volna lenniük. Maga a kifejezés – a szinonimáival együtt (vörös öv, vörös gyűrű, ritkábban vörös zóna) – a két világháború között keletkezett, majd 1945 után általánosan elterjedt jelzőjévé vált Budapest környékének, illetve az 1950-es becsatolás után Budapest külső kerületeinek. A terület baloldali hagyományait, úgymond „dicső múltját” foglalta össze egyetlen képben, és magyarázatra nem szoruló fogalomként megjelent történelmi szak- és ismeretterjesztő munkákban is.

Igazi történelmi kutatások azonban nem születtek a vörös övezetről, pedig kérdések adódnak bőven. Pontosan milyen területet jelent, mely települések tartoz-

tak az övezetbe? Hogyan jött létre, és miben nyilvánult meg a terület „vörös” volta, baloldalisága? Mennyiben volt ez egy ideológiai képzet, és mennyiben társadalmi és politikai valóság? Összehasonlítható-e a magyar főváros környéke a más európai nagyvárosok körüli hasonló területekkel?

E rövid tanulmányban első megközelítésben a vörös övezet fogalom keletkezés-történetét fogom bemutatni a Horthy-korszakban, szembeesítve azt az akkori Budapest környéke mint sajátos határterület fő társadalmi és politikai jellemzőivel.

Budapest környékének kialakulása és sajátosságai

Budapest környéke, vagy más néven a „fővárossal szomszédos községek”, mint egy új, sajátos terület és településcsoport a századforduló környékén jelent meg a kortársak gondolkodásában, követve Budapest modern nagyvárossá válását és elővárosainak robbanásszerű fejlődését. 1873-ban, a főváros egyesítése és létrejötté idején még nem beszélhetünk igazi elővárosokról, csak két, Pesttől északra fekvő község, Újpest és Rákospalota esetében, ahol együttesen 10 ezer fő lakott. Ehhez képest 1910-re már négy több tízezer fős települést találunk e területen: Újpest (55 ezer) és Rákospalota (25 ezer) mellett a Pesttől délre fekvő Erzsébetfalvát (31 ezer) és Kipestet (30 ezer); és ha nem is ilyen robbanásszerűen, de a Duna másik, jobb partján, Budától délre is jelentősen nőtt a szomszédos községek lakossága. A népességnövekedés 1890 és 1910 között gyorsult fel igazán, és 1900 után már egyértelműen Budapest rovására történt, azaz egyre komolyabb mértékben költöztek ki fővárosiak az olcsóbb és a nagyvárosítól eltérő életviszonyokat kínáló új peremövezetbe, köszönhetően a századfordulóra kiépülő elővárosi közlekedésnek. Az ingázás lehetőségét különböző társadalmi osztályok használták ki, ugyanakkor a legnagyobb peremközségekben a lakosság több mint fele már az iparban dolgozott, a gyáripari munkásság meghatározó társadalmi csoporttá vált.¹ Erre jó példa az 1911-ben létrehozott első olyan Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei járás, a Kispesti, ahová csak főváros környéki községeket soroltak be más járásokból, köztük magát Kispestet, Erzsébetfalvát és az 1910-ben már több mint 9 ezer lakosúvá nőtt Csepelt. A Kispesti járás lakosságának ugyanis 60%-a az iparból élt, amely tömeg (57 ezer fő) létszámát tekintve Budapest után a második legna-

¹ A korabeli statisztikák ipari kereső kategóriájába nemcsak az ipari munkások, hanem az önálló kisiparosok, illetve az üzemekben dolgozó tisztviselők, különféle feladatokat végző altisztek, szolgák stb. is beletartoztak. Ugyanakkor fizikai munkások szerepeltek más, például a közlekedési és a kereskedelmi keresők kategóriájában is. Az iparban dolgozók aránya ugyanakkor jó kiindulópontot jelent ahhoz, hogy mely területeken éltek nagyobb arányban ipari munkások.

gyobb volt, ha az összes magyarországi járást és várost rangsorba állítjuk.² Miután az ipartelepítés költségei is kisebbek voltak az elővárosokban, mint a fővárosban, ezért a környéken is jelentős iparvidékek jöttek létre, ezt követve pedig az ipari munkások nemcsak Budapesten, hanem a lakóhelyükön vagy keresztingázással más környékbeli településeken is dolgoztak.³

Budapest környéke tehát Magyarországon belül egy különleges térséggé vált a 20. század elejére, amelyet a kortársak egy sok szempontból a fővároshoz tartozó, de attól (még) közigazgatásilag elkülönülő területnek láttak. Ugyanakkor abból a szempontból mégis csak egy képzet maradt, hogy nem voltak területi határai, nem volt egyértelmű, hogy mely környékbeli települések tartoztak hozzá, és melyek már nem.

Az agglomerációs probléma megoldására már a 19. század végén, külföldi példák nyomán felmerült a javaslat, hogy az elővárosi övezetet a fővároshoz csatolják, azaz a közigazgatási egyesítéssel létrehozzák Nagy-Budapestet. Az egyesítés azonban csak jóval később, egészen más körülmények között történt meg 1950-ben. Ugyanakkor az egyre erősebb gazdasági és társadalmi összefonódást követve egyre több adminisztratív területen kezelték külön a főváros környékét. Még az első világháború előtt elindult a budapesti államrendőrség hatáskörének kiterjesztése a legnagyobb községekre, majd 1919 végén, az egységes, állami rendőrség megszervezését követően már 22 település tartozott az új, a fővárossal közös rendészeti egységbe.⁴ A világháború utolsó évében a közfeladattá váló lakossági élelmezés ügyében valósult meg Budapest és környékének egységes kezelése: 1918 áprilisától 1924-ig működött a Budapesti Környék Közellátási Bizottsága, amely a politikai rendszereken átvélően igyekezett a fővárossal megegyező ellátást biztosítani az igencsak távan vett környék számos településének.⁵ Az 1920-as évek hivatalos statisztikai kiadványaiban már a „szomszédos községek” kategóriájáról és a fővárossal együttvéve „Nagy-Budapest-ről” közöltek adatokat, és 1924-től konszenzus volt abban, mely 21 környező település tartozik e csoporthoz.⁶ Ha teljes újjászervezésre nem is került sor, közigazgatási

² Project GISTa Hungarorum (OTKA K 111766), az 1910. évi népszámlálás járási adatai. (https://www.gistory.hu/docs/10_/10_MO_JARAS%203_1910%20NEM%20FAJLAGOS.xls – letöltés: 2021. április 30.)

³ Budapest agglomerációjának fejlődéséről lásd: Thirring G. 1925: 21–26.; Beluszky 2002.

⁴ 5047/1919. (október 1.) M. E. rendelet. *Magyarországi rendeletek tára 1919.* 752–767. A községekre kiterjesztés: *Budapesti Közlöny* 1919. december 25. 2.

⁵ Először 28, majd 1919 tavaszától újabb 20 település tartozott e speciális egységbe. A témáról részletesen: Ignác 2020.

⁶ Kalmár 2002: 290–293. Az első kiadvány, amely ezt a Nagy-Budapest leírást tartalmazza: Thirring G. 1925: 24–25.

változások is történtek az 1920-as évek elején: Újpest (1907) után 1922–1923-ban a három legnagyobb község – Erzsébetfalva (Pesterzsébet néven), Kispest és Rákospalota – immár véglegesen megkapta a rendezett tanácsú városi rangot. Az ehhez kapcsolódó közigazgatási átszervezésnél pedig a megszűnő Kisperesti helyett egy ún. központi járást hoztak létre, így az oda tartozó 15 község és a fenti négy város kapott „sajátos” közigazgatási irányítást a főváros környékén.⁷ Végül a választási rendszer 1922-es (bethleni) átalakításakor 21 településből külön választókerületet szerveztek Budapestkörnyék néven, ahol a fővároshoz hasonlóan, de Pest vármegye és az ország nagy részétől eltérően végig titkos és listás maradt a szavazás a korszakban.⁸ A különböző „környékek” nem teljesen azonos területre terjedtek ki, de a hozzájuk tartozó települések között sok átfedés volt.

Budapest környéke tehát mind Pest vármegyén, mind az egész országon belül sajátos helynek számított, de fontos hangsúlyozni a belső heterogenitását a települések jellege és társadalma szempontjából. A területen a nagy ipari külvárosok mellett kertvárosok, üdülőhelyek és tisztviselőtelepek helyezkedtek el, és olyan átalakuló, mégis az előzőkhez képest tradicionális falvak is maradtak, amelyeknek az agrárvállalkozók meghatározó csoportja adott különleges szint. Ennek megfelelően az egyes helyeken a különböző társadalmi rétegek – munkások, tisztviselők és nyugdíjasok, parasztpolgárok – közötti arányokban jelentős eltérések voltak, ahogy a munkások meghatározó, de tág kategóriája sem volt egységes, belső csoportjai – ipari, kereskedelmi, közlekedési (MÁV), illetve köz- és magánszférában dolgozók – közül más és más lehetett hangsúlyos. A kortárs és a későbbi szakirodalom is közös jellemzőként emelte ki a helyi középosztály szűk voltát, valamint a helyben születetteknek, az „öslakosoknak” még a fővárosihoz képest is alacsony arányát.⁹ 1930-as adatok alapján például Budapesten a lakosoknak a 38%-a, míg a környéken csak 23%-a született helyben, ugyanakkor az egyes települések adatai nagy szórást mutatnak 5 és 60% között. Az elővárosok között ebben is látszik a különbség, ha összevetjük a differenciáltabb társadalmi szerkezettel bíró Budafok (36%) és Újpest (30%), illetve a homogénebb Kispest és Pesterzsébet (18,5%) adatait.¹⁰ Mindez nem meglepő, hiszen az akkori fővároson belüli külső kerületek, a munkásnak tekinthető városrészek között is találunk társadalmi különbségeket – és azoknak köszönhetően eltérő választói magatartást is.¹¹

⁷ *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja* 1922. június 1. 269; uo. 1924. február 21. 101.

⁸ 3100/1922. (március 31.) M. E. rendelet. *Belügyi Közlöny* 1922. április 9. 749–750.

⁹ Weis 1930: 68–69.; Beluszky 2002: 132.

¹⁰ Thirring L. 1935: 40–47.

¹¹ Ignácz 2013a: 126, 137–145.

Budapest környékének politikai mintázata

Mielőtt a választási eredmények vizsgálatához látnánk, fontos tisztázni, hogy azok pontosan mit is mutatnak, mire vonatkoznak, főleg egy olyan antidemokratikus rendszer esetében, amilyen a Horthy-korszakot jellemezte. Mit jelentett például a korlátozott választójog Budapest környékén? Az 1930–1931-es adatok szerint a budapestkörnyéki választókerületben összesítve csak a népesség 24%-ának volt választójoga, hasonlóan a fővároson belül a leginkább munkás jellegűnek tekinthető városrészek értékéhez (25,5%).¹² Azaz csak a felnőtt lakosokat nézve is a többség nem szavazhatott. Emiatt problémás az a gyakori feltételezés, hogy egy adott terület fő társadalmi jellemzői egy az egyben összevethetők a választási eredményekkel: például ha esetünkben automatikusnak gondoljuk, hogy itt a munkás többség választói magatartása érvényesül. Részletes vizsgálatok hiányában azonban nem tudjuk, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen arányban szerepeltek a választói névjegyzékekben, ahogy azt sem, hogy milyen (nagy) arányú volt a választók fluktuációja.

A korszak elején, az 1922. évi parlamenti választáson a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szerezte meg a szavazatok abszolút többségét (56,5%) a budapestkörnyéki listás kerületben. A liberálisok 11%-ot kaptak, míg a maradék, kevesebb mint egyharmad jutott a jobboldali pártoknak. Az MSZDP jól szerepelt Csepelen (72%), Erzsébetfalván és Kispesten (63% és 60%), átlagosan Újpesten (55%), és csak három rákosvidéki községben nem érte el a 45%-ot. Ha tehát úgy vesszük, hogy a baloldal, a szociáldemokraták színe a vörös, akkor mondhatjuk, hogy e választókerület politikai mintázata elég vörös lett, vörösebb, mint maga Budapest. A fővárosban ugyan a baloldali és a liberális ellenzék hasonlóan jól szerepelt, együttesen a szavazatok 63%-át kapták, de más arányokban: az előbbieké „csak” 39%, míg utóbbiaké 24% volt. Ugyanakkor ha csak a főváros munkás városrészeit nézzük, azokban összesítve a környékhez hasonló MSZDP-eredményt találunk (58%) úgy, hogy főleg Angyalföld és Vízafogó városrészekben született kiugró eredmény (72%).

Az 1922-es politikai pillanatfelvétel korántsem jelentette azt, hogy a főváros vagy környéke vörös, baloldali helyi igazgatás alá került volna, mert ez egy országos,

¹² A Budapest környéki kerület településein 1930 végén összesen 408 455 lakos élt, 1931-ben 98 899 választó volt. A népességszámok forrása: *Az 1930. évi népszámlálás. I. rész.* A választási adatok itt és a továbbiakban: Hubai 2001. Budapest városrészeinek részletes adatai: Illyefalvi (szerk.) 1934. Budapest munkásvárosrészeinek besorolására lásd: Ignác 2013a: 126., választási adataira: Ignác 2013b. – A népesség és a választójogosultak számát azért 1930/1931-re adtam meg, mert ez esetben voltak részletes adatok közel azonos időpontra.

parlamenti választás volt. A főváros irányítását a jobboldal birtokolta az 1920-as törvényhatósági, azaz önkormányzati választás óta, és azt változó körülmények között, antidemokratikus eszközökkel, de végig megőrizte a Horthy-korszakban. A fővároson kívüli törvényhatóságokban viszont továbbra is a háború előtti, 1912-ben választott testületek működtek, mert nem rendeztek önkormányzati választásokat egészen 1929-ig, az új, átfogó közigazgatási törvény elfogadásáig. Ehhez képest az alsóbb szinteken, a rendezett tanácsú városokban és községekben sor kerülhetett helyi választásokra 1929 előtt is, de azok több szempontból is igen korlátozottak voltak, mert ahogy az egész közigazgatás működését, úgy e választások megtartását is a régi, 19. századi törvény szabályozta (1886: XXII. tc.). Ebből következően az 1920-as évek helyi választásait a parlamentinél is jóval szűkebb körű választójog és elavult szavazási eljárások jellemezték, továbbá a helyi képviselők felét nem választották, hanem a legtöbb adót fizetők, azaz a virilisek adták.

Az 1886-os törvény szerint ha egy község várossá alakul, akkor új képviselő-testületet kell választani. Ez történt 1922-ben Kispesten, 1923-ban Erzsébetfalván (Pesterzsébeten) és Rákospalotán. A már korábban városi rangot szerző Újpesten szintén akkor, 1922-ben választottak új képviselőket.¹³ Így Budapestkörnyék mind a négy városában sor került helyi választásra, hasonló eredménnyel: a liberális és a szociáldemokrata erők szövetsége győzött a jobboldali ellenfeleivel szemben, és a liberális virilisekkel kiegészülve a képviselőtestületekben is többséget szerzett. MSZDP-képviselők is bekerültek tehát a városi önkormányzatokba, még ha nem is ők alkották a többséget, ahogy a testületek által megválasztott polgármesterek sem szociáldemokraták lettek.¹⁴

Összességében az egész korszakot nézve a szociáldemokraták az 1920-as évek elején szerepeltek a legjobban a parlamenti és a helyi választásokon. A vörös övezet kifejezés vagy ennek szinonimái mégsem ekkor keletkeztek, sem az 1922-es parlamenti, sem a különböző időpontokban megtartott helyi választások után nem terjedt el a sajtóban ez a fogalom.¹⁵ Arra csak egy külföldi példa, a Párizs környéki vörös öv(ezet) kifejezés átvétele után került sor.

¹³ 1919 őszén, az ellenforradalom kezdetekor a belügyminiszter felfüggesztette Újpest autonómiáját, és kormánybiztost nevezett ki a város élére. Az 1922-es választással ért véget az átmeneti időszak.

¹⁴ 1926-ban a négy város mellé ötödikként Budafok is csatlakozott, ahol a helyi választáson szintén a liberális és baloldali szövetség győzött. Forró 2010: 148.; Horváth (szerk.) 1980: 192–193.

¹⁵ A sajtókutatást elsősorban az Arcanum Digitális Tudománytár alapján végeztem.

Ceinture rouge – vörös öv(ezet)

Gyakori jelenség az urbanizáció folyamatában, hogy egy metropoliszt (munkás) külvárosok vesznek körül, ahogy az is, hogy a központban bizonyos elutasítással és félelemmel néznek az ilyen peremvidékekre. Ezt Párizs esetében az 1871-es kommun véres emlékezete is súlyosbította, és az 1920-as évek kommunistaellelenség légkörében megjelent a vörös öv (*ceinture rouge*) mítosza, amikor az országosan elszigetelt és gyenge francia kommunista párt jól szerepelt a Párizs körüli külvárosokban az 1924-es parlamenti és az 1925-ös önkormányzati választásokon. „Párizst bekerítette a forradalmi proletariátus!” – írta már 1924 májusában a kommunista lap, a *L'Humanité*, de ez inkább cél és fenyegetés volt, mint valóság. Ugyanakkor a mítoszt a jobboldal is táplálta, amely a civilizált, polgári fővárossal szembeállította a szegény, vallástalan, elvadult és veszélyes külvárosokat, bár hiába próbálkozott utóbbiak társadalmi és politikai értelemben vett visszaszerzésével. A vörös, azaz kommunista vezetésű külvárosok (*banlieue rouge*) száma ugyanis 1935-ben jelentősen megnőtt, részben a baloldali népfrontpolitikának is köszönhetően, és ezzel már ténylegesen meghatározták Párizs környékének képét. A fővárost fenyegető forradalmi gócpontok helyett azonban e külvárosok az „önkormányzati kommunizmus” színterei lettek, amelyekben egy olyan ellenkultúra alakult ki, amely sajátos helyi társadalmi és politikai identitásra épült.¹⁶

A francia belpolitikai hírek részeként a Párizs környéki vörös öv vagy gyűrű fogalma a magyar sajtóban is megjelent. Már az 1925-ös önkormányzati választásokról beszámoltak a jobboldali lapok, bár elsősorban a kommunisták nagy terveinek kudarcát hangsúlyozva: az *Új Nemzedék* így „vértől vörös” övről írt, de ezzel a közbiztonság hiányára utalt a külvárosokban.¹⁷ A francia jobboldali sajtót követve azonban a 1920-as évek másik felében a magyar lapokban is realitásként jelent meg a „fény városát” bekerítő vörös, forradalmi gyűrű, ahogy Pierre Lhande jezsuita atya nagyhatású 1927-es könyve (*Le Christ dans la Banlieue*) már megjelentekor figyelmet kapott Magyarországon: „A francia papság hősi és önfeláldozó küzdelméről rajzol megható képeket ez a könyv. A Páris körül keletkező új telepeken s városkákban templom, pap és hit nélkül él a nép. A vörös eszméktől vagy szabadkőműves tanoktól átitatott tömegek vadon és pogánymódra élnek egymás mellett összezsúfolva. Egy nap egyszerű kis abbé jelenik meg közöttük, [... aki] behatol a kommunizmus legsötétebb fészkeibe is.”¹⁸

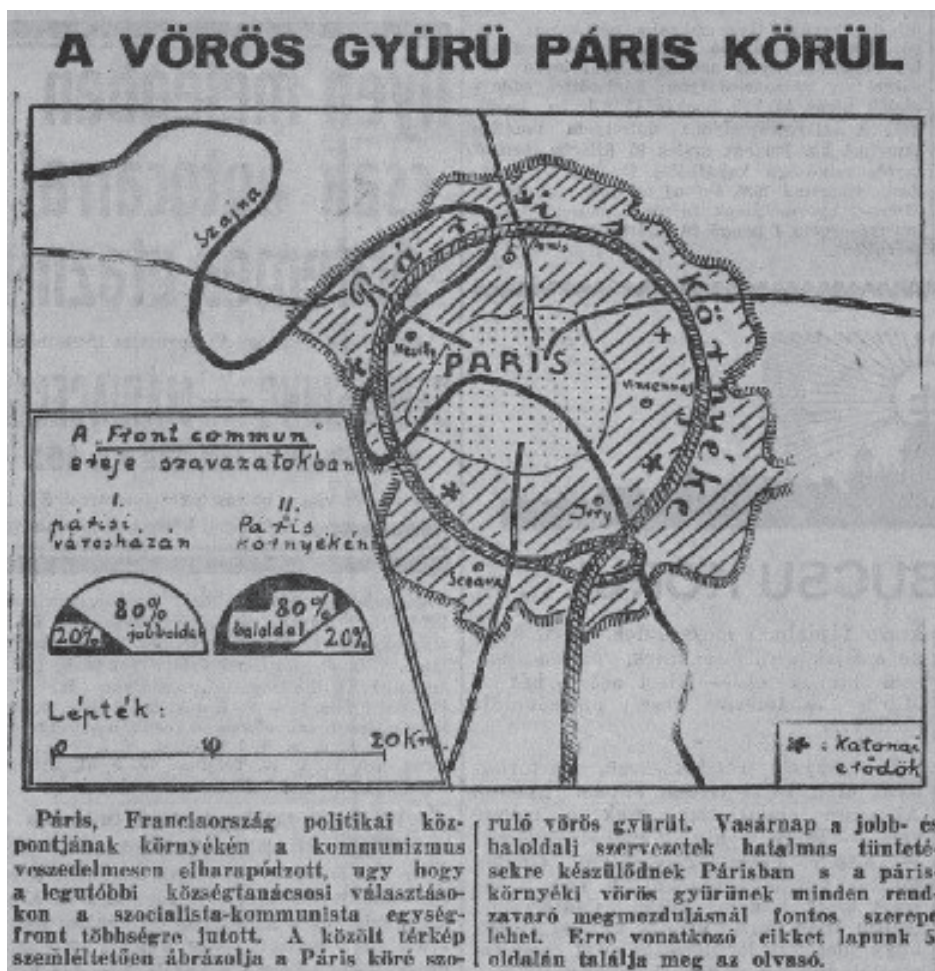
¹⁶ Fourcaut 1995.

¹⁷ Vértől vörös öv veszi körül Páris városát. *Új Nemzedék* 1925. május 16. 5.

¹⁸ Petrich Béla könyvismertetése. *Katolikus Szemle* 1927/10. (41.) 638–639. A szerző napilapba is írt ismertetőt: Új keresztes hadjárat Páris környékén. *Nemzeti Újság* 1927. október 2. 23. A

II. A HATÁR MINT KULTURÁLIS KONSTRUKCIÓ, A HATÁRTUDAT ÉS ÉRZÉKELÉSE

1. kép. A vörös gyűrű Párizs körül

Forrás: Nemzeti Újság 1935. július 14. 19.

könyv magyar fordítása 1931-ben jelent meg Debrecenben *Krisztus Páris vadonában* címmel.

A Párizs körüli vörös öv vagy gyűrű képe (lásd 1. kép) tehát elterjedt a különböző magyar újságok francia ügyekről szóló cikkeiben,¹⁹ majd 1930 végén egy jobboldali napilapban, az *Új Nemzedék*ben megjelent Budapest környékének minősítéseként is. „[A] tíz éves [fővárosi] jobboldali uralom tette lehetővé, hogy Budapesten a villanyáram és a vízdíj feleannyiba sem kerül, mint például a »vörös övezetben«, a pestkörnyéki városokban, ahol pedig pontosan esztendővel ezelőtt nagy diadalt hirdetett a szocialista demokrata politika a községi választáson. De nemcsak a tavaly december nyolcadikán tartott pestkörnyéki választáson kerültek uralomra, hanem tíz évig kezükben tartották ezeknek a városoknak a sorsát.”²⁰ Miért éppen akkor történt az „áttétel”? Lehet, hogy a kibontakozó gazdasági válság társadalmi hatásaitól való félelem állt a háttérben, mert a jobboldali lap már az 1930. szeptember elsejei fővárosi nagy munkástüntetésre reagálva se fukarkodott a vörös jelzővel, amikor szerinte a „vörös hétfő” újra megmutatta az 1919-ben megismert „vörös forradalom” embertelen arcát.²¹

Miért volt fontos a fenti idézetben szereplő, 1929 végi községi választás? Ahogy korábban már szó volt róla, a korszakban ekkor került sor először általános önkormányzati választásokra, a törvényhatóságoktól a községekig, új törvény és immár új választójog alapján (1929: XXX. tc.). Ezek így sokkal nagyobb sajtófigyelmet kaptak, mint a korábbi, rendszertelen helyi választások. A kormány(párt) és általában a jobboldal pedig igyekezett mindenhol megmutatni az erejét. Először novemberben a törvényhatósági bizottságok megválasztására került sor, és az országos mintához hasonlóan Pest vármegyében is – Nemzeti Párt néven – a jobboldali összefogás győzött.²² Sőt, ahogy az *Új Nemzedék* írta, a „pestkörnyéki mandátumok többségét is a Nemzeti Párt szerezte meg”.²³ December elején rendezték a megyei városok képviselőtestületeinek választásait, köztük az öt Pest környékiét is. Közülük háromban (Kispest, Pesterzsébet, Újpest) a korábbi városi választásokhoz hasonlóan ismét a helyi liberális és baloldali szövetség blokkjai győztek, míg a másik kettőben (Budafok, Rákospalota) jobboldali többség jött létre.²⁴

¹⁹ Például az 1929-es francia választások kapcsán, amikor a *Népszava* (1929. május 7. 4.) is „vörös övről” írt. Szakmai cikkeiben szintén megjelent a kifejezés: Wildner 1930: 22–23.

²⁰ *Új Nemzedék* 1930. december 4. 1. Az Arcanum-keresés alapján ez az első említés Budapest környékére.

²¹ *Új Nemzedék* 1930. szeptember 3. 1.

²² Püski 2006: 194.

²³ A Pest vármegyei közgyűlésbe három városban (Budafok, Kispest, Rákospalota) jobboldali, kettőben (Pesterzsébet, Újpest) baloldali tagokat választottak. *Új Nemzedék* 1929. november 3. 1–2.

²⁴ Forró 2010: 149.

Összességében tehát az 1920-as évek elejéhez képest egyértelműen nőtt a jobboldali befolyás, a választási eredmények kiegyenlítettebbé váltak a környék városaiban.

Ennek ellenére az *Új Nemzedék* cikke kudarcként és figyelmeztető jelzésként értékelte e városi választásokat. „A pestkörnyéki választások eredménye körül nincs mit szépíteni: a baloldal számszerűen felülkerekedett az egyesült jobboldali pártokon. [...] a két hitvány álforradalom [1918–1919] tanulságai után minden ilyen baloldali előretörésre fokozottabb érzékenységgel kell reagálnunk, mint a baloldali forradalmi törekvések újabb terjeszkedésére és erősödésére. [...] nagyon gondosan meg kellene vizsgálni [...], hogy e tíz esztendő alatt kellőképpen, gondosan és rendszeresen gondoskodott-e minden tényező a vörös lelki-bacilusoknak kiirtásáról és az egészséges vérteteknek szaporításáról!” A lap szerint itt „egyfelől szociális vonatkozású, másfelől erélyes cselekedetekre” van szükség, és arra, hogy a keresztény-nemzeti polgárság ne legyen passzív, mert „holnapután megint vörös katonák puskacsöve” meredhet felé.²⁵

E messze túlértékelt helyi választások nyomán került tehát rá a környék városaira a „vörös övezet” bélyeg, amely aztán hamar kiterjedt az egész budapestkörnyéki parlamenti választókerületre. Az 1931. júniusi országgyűlési választások „óriási eredményéről” az *Új Nemzedék* már így számolt be: „A mostani választáson tehát a jobboldal tíz év óta először győzte le a baloldali pártokat” a budapestkörnyéki kerületben, „amelyet általában »vörös övezetnek« szoktak nevezni, miután rengeteg gyár van a városokban és Budapest proletariátusa is nagy részben a környéken lakik”.²⁶ A „megtisztelő” jelzõt és a kiterjesztést pedig átveszi a baloldali *Népszava* is, ahogy azt a tanulmány mottójában idézett, 1931. végi cikk mutatja.

A Budapest környéki „vörös övezet” képze az azonban igen gyenge lábakon állt, főleg, ha a párizsi vörös külvárosok valóságával vetjük össze. A korabeli szempontok szerint demokratikus francia választásokon a kommunisták részt vehettek, így ott a „vörös” jelző kifejezetten az ő sikereikre vonatkozott, amelyek nyomán részben kommunista vezetésű városok vették körül Párizst. Ehhez képest a nem demokratikus magyar politikai rendszerben a különböző választásokon a kommunista párt nem indulhatott, így Budapest környékén is csak a liberális és szociáldemokrata szövetség ért el részsikereket. Itt a helyi képviselőtestületeket és vezető tisztségeket tekintve azonban már inkább liberális, polgári dominancia érvényesült, nem baloldali polgármesterekkel – mindez csak a magyar (radikális) jobboldaliak szemében látszódtott „vörösnek”, akik az 1918–1919-es „tapasztalatok” felidézésével, a bolsevizmus visszatérésével riogattak. Ráadásul éppen akkor

²⁵ Tanulságok. *Új Nemzedék* 1929. december 10. 5.

²⁶ *Új Nemzedék* 1931. július 5. 4.

kapta meg Budapest környéke a vörös övezet jelzőt, amikor az 1920-as évek elejének ellenzéki dominanciája már egyértelműen eltűnt, és az összesített baloldali és liberális (!) szavazatok sem mutattak már többséget.

A munkásszavazatok kérdése – az 1930-as évek választásai

Az 1930-as évek választásainak fő összefoglaló tanulsága: a vörös övezet név egyre kevésbé illik Budapest környékére. Előbb nézzük az 1938-ig tartó időszakot, majd utána külön az 1939-es választáson megnyilvánuló jelentős átrendeződést.

1. táblázat. Szavazatarányok a budapestkörnyéki választókerületben a parlamenti választásokon, 1922–1935

Pártok, irányzatok	1922	1926	1931	1935
	%	%	%	%
MSZDP	56,5	36,1	34,6	31,9
Liberális	11,3	16,7	14,2	16,6
Jobboldal	32,2	47,2	51,2	51,5

Forrás: Hubai László 2001: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. Budapest.

A parlamenti választásokon folyamatosan csökkent a szociáldemokratákra adott szavazatok aránya a budapestkörnyéki választókerületben, az 1922-es 56,5%-ról az 1935-ös 32%-ra. (Lásd az 1. táblázatot.)²⁷ Ez dinamikájában némileg eltérő, de végeredményében hasonló volt a Budapest munkásjellegű városrészeiben történt visszaeséshez (ott az MSZDP szavazatarányai: 1922: 58%, 1926: 42%, 1926: 39%, 1935: 32%). Az 1935-ös választáson ráadásul az MSZDP elvesztette a pártok közötti első helyét is, mert a Gömbös Gyula-féle kormánypárt két százalékponttal jobb eredményt (34%) ért el nála. „A Nemzeti Egység [Párt] előtörése különösen a munkásság körében mutatkozik” – jelent meg rögtön az értékelés az egyik korabeli újságban, arra hivatkozva, hogy a kerület településeinek „legnagyobb részét munkások lakják”.²⁸ Ez a már említett, (nemcsak a korban) tipikus érvelési hiba, amikor a munkásvárosokról és a vörös övezetről automatikusan arra asszociálunk, hogy akkor éppen a kerületben a munkások szavazásának eredmé-

²⁷ 1935-ben a jobboldal összesített eredményében benne van a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt is.

²⁸ *Budapesti Hírlap* 1935. április 5. 2.

nyét láthatjuk. Konkrét vizsgálatok hiányában azonban nem tudjuk, kik is voltak a szavazók pontosan, ahogyan azt sem, miként változott a korábbiakhoz képest a választók köre a folyamatosan növekvő lakosságú, egyben átalakuló környékbeli településeken.

Még nagyobb hatású volt a jobboldal előretörése az önkormányzati választásokon, miután a gömbösi kormánypárt kifejezetten szorgalmazta a helyi jelenlétet és szervezkedést. 1937-re így már csak egy környéki városban, Újpesten maradt ellenzékinak számító városvezetés, de ott az 1938. tavaszi polgármester-választásba avatkozott be durva hatalmi eszközzel Pest vármegye új alispánja, Endre László, hogy az ő embere legyen az új vezető.²⁹ Igencsak messze került tehát Budapest környéke attól, hogy forradalmi gyűrűt alkosson a főváros körül, de az elővárosokban baloldali önkormányzatiság sem érvényesült. A lapok megszokásból még felidéztek a vörös övezet halványuló képét, de a jobboldali *Nemzeti Újság* már büszkén írhatta 1938 nyarán, hogy „[e]z a jelző már régen a múlté”.³⁰

2. táblázat. Szavazatszámok és -arányok a budapestkörnyéki választókerületben* az 1935. és 1939. évi parlamenti választáson

Pártok, irányzatok	1935		1939	
	N	%	N	%
MSZDP	35 199	31,9	23 137	17,7
Liberális	18 367	16,6	6 906	5,3
Hagyományos jobboldal	51 883	47,0	48 523	37,2
Nemzetiszocialista	4 936	4,5	51 965	39,8
Összesen	110 385	100,0	130 531	100,0

Megjegyzés: * 1939-ben átalakult a választókerületi rendszer, az összehasonítás érdekében az 1939-es települési adatokat a korábbi, 1935-ös kerületre összesítettem.

Forrás: Hubai László 2001: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. Budapest.

Mindezek fényében érdemes értékelni az 1939-es parlamenti választást, az akkor jelentkező átrendeződést Budapest környékén. A szociáldemokraták szavazataránya az 1935-ös 32%-ról 18%-ra esett vissza 1939-re, teljesen megegyező mértékben, mint a főváros munkásjellegű városrészeiben. Az induló pártok közül a legtöbb szavazatot a nyilasok (NYKP) kapták, ha pedig az irányzatokat nézzük, akkor a relatív többséget 40%-kal a nemzetiszocialista pártok (NYKP, Nemzeti Front) szerezték meg. (Lásd a 2. táblázatot.)

²⁹ Forró 2010: 149.; *Népszava* 1938. április 2. 7.

³⁰ *Nemzeti Újság* 1939. július 24. Budapest környéke melléklet, I. oldal.

Mi is történt pontosan? A korábbi és az 1939-es eredmények összevetése előtt fontos hangsúlyozni, milyen komoly változások történtek az 1930-as évek második felében, mind általában a még inkább autoriter jelleget öltő politikai rendszerben, mind a választási szabályozásban, ahol újabb korlátozásokat vezettek be: így például szigorították a választójog feltételeit, majd kizárták a zsidónak minősítettek egy jó részét a szavazásból. Utóbbiak ellenére Budapest környékén nőtt az érvényes szavazatok száma 1939-re, ami azt jelzi, hogy akkor a választók egy igen jelentős része új volt a korábbiakhoz képest, miután számolnunk kell az 1935-ös jogosultak egy részének halálával, elköltözésével vagy kizárásával is. Emiatt az összesített adatokat sem lehet csak egyszerűen, egy lépésben összevetni, például a fenti táblázat szavazatszámait alapján azt mondani, hogy a nemzetiszocialisták táborát a korábbi szociáldemokrata és liberális, valamint az új szavazók alkották volna, míg a hagyományos jobboldal bázisa változatlan maradt. Ugyanakkor az már ebből is látszik, hogy nem a helyi, volt szociáldemokrata munkások adták az 1939-es szélsőjobboldali szavazók nagy tömegét a főváros környékén sem.

„Hogyan lett nemzetiszocialista a pestkörnyéki »vörös övezet«?” – tette fel a kérdést egy szélsőjobboldali lap a választások után.³¹ Sehogy – szólhatna a rövid válaszuk, mert láthattuk, hogy maga a vörös övezet képe, főleg az 1930-as években, nem helytálló, illetve 1939-ben a nemzetiszocialisták csak relatív többséget szereztek e kerületben. Ha pedig a Horthy-korszak egészében nézzük Budapest környékének választói magatartását, akkor nyilvánvaló, hogy hirtelen fordulat helyett egy hosszabb, fokozatos jobboldali átalakulás ment végbe, az 1930-as években egyre erősebb országos és helyi politikai korlátozások mellett.³²

Magyarországon akkor – a kortárs európai demokráciákra jellemző – osztályszavazás korlátozottan érvényesült: Budapest példája azt mutatta, a hagyományos jobboldali erőknél (a keresztény pártoknak és a kormánypártoknak) is komoly szavazóbázisuk volt a széles értelemben vett munkásság körében, főleg a közszférában, az állami vagy önkormányzati vállalatok és intézmények dolgozói között. Azaz egyáltalán nem mondhatjuk, hogy a munkások (munkásvárosrészek és -települések) egyértelműen csak a baloldalra, majd később pedig a szélsőjobboldalra szavaztak.³³ Az ilyen téves elképzelések azonban máig fennmaradtak, és ebben valószínűleg fontos szerep jutott a vörös övezet mítosának. Az 1945 után még inkább elterjedt jelző a történész szakmunkákban is megjelent. Ezek közül egyet emelek itt ki, Lackó Miklósnak a nemzetiszocialistákról szóló 1966-os alapművét, amelyben a szerző kifeje-

³¹ *Pesti Újság* 1940. március 30. 3.

³² A korlátozásokra fontos, de kevésbé ismert példa a helyi ellenzéki lapok betiltása 1938 végén; erről Budapest környékén lásd: Ignác 2022.

³³ Ignác 2013: 146, 153–154.

zetten törekedett arra, hogy a munkások szélsőjobboldalra szavazásának akkoriban „kényes” kérdését megvizsgálja. A budapestkörnyéki választókerületnél többször hangsúlyozta a vörös övezet fontosságát, anélkül azonban, hogy megnézte volna annak korábbi eredményeit, azt, hogy mennyire számított „vörös”-nek. Ráadásul úgy állította be a kerületet, mint ahol a szélsőjobboldal kiugróan jól szerepelt volna. Ez azonban nem így van, ha nem önmagában, ha más területekhez viszonyítva nézzük az adatokat, azaz figyelembe vesszük a – jelentős agrárbázist mutató – dunántúli eredményeket vagy akár a Pest megyén belüli nagyobb arányú, 50% feletti győzelmeket a Budától nyugat-északnyugatra fekvő településeken, a pilishegyvidéki kerületben és a Pesttől távolabbi nagykátai, aszódi, monori és abonyi kerületekben.³⁴

*

Budapest környéke tehát nem volt „vörös övezet” a Horthy-korszakban, e jelző csupán egy jól hangzó, de téves újságírói képzet volt. A „polgári” fővárost nem kerítette be egy baloldali forradalmi gyűrű, ezzel szemben Budapest munkásvárosrészei és a környék munkásvárosai között több, a politikai mintázatban is jelentkező hasonlóság volt, azzal együtt, hogy mindkét helyen fontos figyelembe venni a belső heterogenitást is. A politikai vezetés eltérő volt Budapesten és az elővárosokban, de utóbbiakban nem alakul(hatot)t ki egy helyi politikai és igazgatási pozíciók birtoklására építő baloldali ellenkultúra és ellentársadalom, amilyen a Párizs környéki „önkormányzati kommunizmust” jellemezte. A magyar vörös övezet képe tehát egyszerre volt egy erősen eltúlzott jobboldali félelem, illetve egy megalapozatlan baloldali vágy a Horthy-korszakban, amelynek mítosza 1945 után is fennmaradt.

Források

Arcanum Digitális Tudománytár sajtóanyaga

Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Magyar Statisztikai Közlemények 83. Budapest, 1932.

Illyefalvi I. Lajos (szerk.) 1934: *A székesfőváros múltja és jelene számokban. Budapesti Statisztikai Közlemények* 87/1. Budapest.

³⁴ Lackó 1966: 169–170. Lackó műve nyomán Andrew C. Janos nagyívű munkájában (2003: 211.) a nyilasok 1939-es választási szereplésénél „illusztrációként” egyedül a budapesti munkáskerületek és a „vörös övezet” eredményeit említi. A kérdéshez lásd: Ignác 2016.

Hubai László 2001: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. CD.* Budapest.

Ignác Károly 2013b: *Budapest választ.* Internetes adattár. <http://bpvalaszt.hu/>

Hivatkozott irodalom

Beluszky Pál 2002: Az elővárosok útja Nagy-Budapesthez. In: Holló Szilva Andrea – Sipos András (szerk.): *Az ötven éves Nagy-Budapest – előzmények és megvalósulás. Tanulmányok Budapest Múltjából XXX.* Budapest, 121–152.

Forró Katalin 2010: Helyhatósági választások az 1950-ben Budapesthez csatolt településeken, 1920–1940. In: Feitl István – Ignác Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapesten, 1867–2010.* Budapest, 130–151.

Fourcaut, Annie 1995: Banlieue rouge. In: Jean-François Sirinelli (ed.): *Dictionnaire historique de la vie politique française au XXe siècle.* Paris, 77–82.

Horváth Miklós (szerk.) 1980: *Budapest története V. A forradalmak korától a felszabadulásig.* Budapest.

Hubai László 2001: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000.* Budapest.

Ignác Károly 2013a: *Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945.* Budapest.

Ignác Károly 2016: Politikai és választói magatartás 1939-ben és 1945-ben – a nyilas-kommunista folytonosság mítosza. *Múltunk* (61.) 1. 19–44.

Ignác, Károly 2020: The Emergence of the Outskirts of Budapest as a New Administrative District through the Organisation of the Food Supply, 1917–1919. *Südost-Forschungen* (79.) 71–95. (<https://doi.org/10.1515/sofo-2020-790107> – letöltés: 2022. április 24.)

Ignác Károly 2022: „A kormánypárt és a nyilasok között tehát nincs különbség...”? Választások és a szélsőjobboldal Kispesten és Pestszenterzsébeten 1939-ben. In: Margittai Linda (szerk.): *„Ellenállni a gonosznak”. Tanulmányok a 70 éves Karsai László tiszteletére.* Szeged, 47–62.

Janos, Andrew C. 2003: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában.* Budapest.

Kalmár Ella 2002: A „statisztikai” Nagy-Budapest. In: Holló Szilva Andrea – Sipos András (szerk.): *Az ötven éves Nagy-Budapest – előzmények és megvalósulás. Tanulmányok Budapest Múltjából XXX.* Budapest, 289–336.

II. A HATÁR MINT KULTURÁLIS KONSTRUKCIÓ, A HATÁRTUDAT ÉS ÉRZÉKELÉSE

Lackó Miklós 1966: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Budapest.

Püski Levente 2006: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Budapest.

Thirring Gusztáv 1925: *Budapest félszázados fejlődése, 1873–1923*. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei* 53. Budapest.

Thirring Lajos 1935: *Nagy-Budapest népessége*. *Budapesti Statisztikai Közlemények* 78/1. Budapest.

Weis István 1930: *A mai magyar társadalom*. Budapest.

Wildner Ödön 1930: Párizs és Nagy-Párizs. *Városi Szemle* (16.) 1–36.